

Євгенія Іщук

«СВОЄ В ЧУЖОМУ, ЧУЖЕ У СВОЄМУ» АБО НАЙЧАСТІШІ ГРАМАТИЧНІ ПОМИЛКИ (НА МАТЕРІАЛІ ЧЕСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

У статті розглянуто труднощі, на які натрапляють україністи та богемісти під час вивчення нової мови. Вказано основні спільні та відмінні риси між двома слов'янськими мовами – чеською та українською, а також наведено приклади помилок, котрі найчастіше виникають у студентів на письмі або під час усного спілкування. Звернуто увагу на причини виникнення деяких із них та подано рекомендації для студентів.

Ключові слова: українська та чеська мова, граматика, правопис, вимова, носій мови, помилки.

Ищук Е.

«СВОЕ В ЧУЖОМ, ЧУЖОЕ В СВОЕМ», ИЛИ НАИБОЛЕЕ РАСПРОСТРАНЕННЫЕ ОШИБКИ (НА ПРИМЕРЕ ЧЕШСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА)

В статье рассмотрены трудности, с которыми сталкиваются украинисты и богемисты во время изучения нового языка. Указаны основные общие и отличительные черты между двумя славянскими языками – чешским и украинским, а также представлены примеры ошибок, которые чаще всего возникают у студентов в правописании или при общении. Обращено внимание на причины возникновения некоторых из них и предлагаются рекомендации для студентов.

Ключевые слова: украинский и чешский язык, грамматика, правописание, произношение, носитель языка, ошибки.

Ischuk J.

«NATIVE IN ALIEN, ALIEN IN NATIVE», OR THE OFTEN GRAMMATICAL ERRORS (BASED ON CZECH AND UKRAINIAN LANGUAGES)

This article describes the difficulties that are faced by Ukrainian and Czech people while learning foreign language. It highlights general and distinctive features of two Slavic languages – Czech and Ukrainian. In addition, article includes several examples of the most common difficulties that occur while written or spoken communication. Also article refers to reasons of that difficulties and methods of their improvement. All that information would be useful for students.

Key words: Ukrainian and Czech language, grammar, spelling, pronunciation, native speaker, mistakes.

У цій статті зосереджено увагу на мовах однієї індоєвропейської мовної сім'ї, а саме на двох слов'янських, представниках західнослов'янської та східнослов'янської групи – на українській та чеській. З одного боку, між ними чимало спільного, хоча з другого – для кожної властиві своєрідні особливості на граматичному та лексичному рівнях. Наприклад, фонетика – на цьому рівні українську та чеську мову об'єднує наявність спільного фрикативного ч. **h** / укр. **г** (*host* / *гість*, *hlad* / *голод*, *hlína* / *глина*); у галузі морфології – ключний відмінок / *Vokativ* (*holko* / *дівчино*, *matko* / *мамо*, *studente* / *студенте*), закінчення укр. **-ові** / ч. **-oví** в іменників чоловічого роду в давальному відмінку (*gradaňynoví* / *обчарові*, *synoví* / *сусідові*, *sousedoví*), у більшості слів наявні і подвійні форми, подібно як в українській мові (*robotnikoví* – *робітнику* / *dělníkoví* – *дільнику*, *bratru* – *брату* / *bratru* – *bratrovi*, *studentoví* – *студенту* / *studentu* – *studentu*), або ж чергування деяких приголосних у давальному та місцевому відмінках (*rúka* – *руце* / *рука* – *руці*, *noha* – *нозе* / *нога* – *нозі*) тощо.

Що стосується основних відмінностей, то насамперед варто звернути увагу на те, що чеська літературна мова використовує латинський алфавіт, тоді, як українській мові притаманна кирилиця. У сучасній чеській мові в граматиці застосовують так звані діакритичні знаки (чес. *čárka* / *´*, *kroužek* / *°*, *háček* / *ˇ*) для розрізнення довгих та коротких голосних, для передачі шиплячих приголосних та пом'якшення деяких із приголосних. Ще однією особливістю чеської мови, яка відрізняє її від української, є словесний наголос, який завжди розміщений на першому складі, крім випадків, коли перед іменником з'являється прийменник (наприклад, *škola* – *до школы* / *школа* – *до школи*, *univerzita* – *на univerzitě* / *університет* – *в університеті*).

Для кращого розуміння характеру як чеської, так і української мови передусім необхідно дослідити їх із практичного, живого боку, а саме через їхніх носіїв. Важко не погодитися з твердженням, що протягом вивчення нової мови в учнів, студентів, викладачів або просто в зацікавлених осіб виникає чимало проблем на письмі під час використання тих чи інших граматичних явищ. У нашій статті увагу зосереджено на граматичних помилках, які допускають студенти-богемісти або філологи-україністи.

Для чеського студента однією з найпоширеніших проблем в українській мові є написання літер **и**, **i**, **ї**, подібно як написання чеських **i** та **y** (тверде та м'яке **i**) для студентів, які вивчають чеську. Серед «пробле-

матичних» українських слів назвемо лиш декілька: *кістка* та похідні від нього прикметники – *кістковий, кістлявий; директор, диплом, позиція*; написання деяких географічних власних назв: *Флорида, Антарктида, Атлантида*; правопис запозичень: *бинт, графин, мозаїка, інтуїція* та інші.

Написання м'якого знаку та апострофа. У першому випадку це найчастіше спостерігаємо в словах після *л* перед буквами, що позначають м'які приголосні (*спальня, пральня, котельня, стільці*) та під час використання в реченнях слів-винятків (*тьмяніти* чи *тьмянний, різьбяр, няньчити*). У деяких словах чеські студенти пишуть м'який знак, хоча згідно з правилами його там бути не повинно: *кузня, чотирма, вість, менший* тощо. Написання апострофа є досить проблематичним особливо після *р* (*рясний, ряса, буря*). Бувають випадки, коли граматично правильно написане слово стає для чеського студента проблематичним під час його вимови. Наприклад, слово *лялька* чи *паялиця*. Це пояснюється тим, що в чеській мові не існує м'якого *л*.

Наступною проблемою є **спрощення у групах приголосних**. Це явище властиве практично всім слов'янським мовам та використовується для усунення збігу декількох приголосних для кращої вимови. В українській мові спрощення відбувається не завжди, зазвичай, у таких групах приголосних звуків: *-ждн- (тиждень – щотижневик), -здн- (проїздити – проїзний), -стн- (честь – чесний), -стл- (стелити – слати), -зкн- (бризкати – бризнути), -скн- (тріск – тріснути), -слн- (ремесло – ремісник)* тощо.

Подвоєння приголосних для пересічного чеського студента є доволі міцним горішком. Здається, такі прості для українського студента іменники, як, наприклад, *життя, буття, надбання, вороння* досить часто для чеха є незрозумілими та складними в написанні. Це можна пояснити насамперед тим, що для сучасної чеської мови подвоєння приголосних є нехарактерним. За даними анкетного опитування студентів відділення україністики, найчастішим фактором неправильного написання того чи іншого слова є незнання самої лексеми, її значення або ж несприйняття на слух. Не знаючи, як правильно передати поняття на письмі та чуючи його вперше, для чеха це досить складне завдання. Хоча дієслова на кшталт *оббити, роззброїти* чи *віддати*, в яких подвоєні приголосні з'являються під час збігу однакових приголосних префікса і кореня, пишуть відповідно до правил українського правопису та для пересічного студента не становлять часто великої проблеми.

Беззаперечним є той факт, що під час вивчення будь-якої мови, не важливо слов'янська це чи романська, германська мовна група чи кельтська, кожен починає з її граматичної структури, а вже потім звертає увагу на вимову. Для чеського студента ахіллесовою п'ятою є іменники чоловічого роду другої відміни, а саме **закінчення слів у родовому відмінку однини (-а, -я та -у, -ю)**. Наприклад, як правильно написати: *зámка* чи *зámку, оркестра* чи *оркестру, возню* чи *возня*? Практично для всіх чеських студентів це проблематично, хоча всі ці іменники пишуться відповідно до конкретних правил українського правопису, правда, існують і винятки, котрі необхідно запам'ятати. Звичайно, у деяких носіїв мови під час написання якогось наукового дослідження чи науково-популярної статті також можуть виникати сумніви щодо написання того чи іншого слова. У такому випадку дуже доречними є орфографічні словники, де подані закінчення, властиві слову в конкретному відмінку. Однак, варто було б кількість винятків, наведених у відповідному параграфі українського правопису, редукувати.

Говорячи про відмінювання іменників чоловічого роду, варто також пригадати закінчення **-ом** та **-ем в орудному відмінку однини**. Їхнє розрізнення та написання також неодноразово змушувало чеського студента задуматися над правильністю форми (наприклад, *інженером, тягарем, товаришем*). У цьому випадку причина очевидна – у чеській мові під час відмінювання іменників як твердої, так і м'якої групи відмінювання в орудному відмінку ми утворимо закінчення *-ем: mužem, strojem, hradem, pánem*.

Написання великої літери в деяких випадках також не обходиться без труднощів. Найяскравішим прикладом є те, що, на відміну від української, у чеській мові з великої літери пишуться назви національностей, народностей або ж регіональні назви: *Čech, Ukrajinec, Evropan, Pražan*. Здається, доволі легко для вивчення, але інколи складно для написання.

Що стосується студентів-українців, котрі вивчають чеську мову, то ситуація, можна сказати, є протилежною. Правильне написання слів не завжди і не для кожного є великою проблемою, чого не можна стверджувати про вимову того чи іншого слова. Але і в цьому випадку вдалося зафіксувати найпоширеніші граматичні помилки студентів, котрі досить часто були і комічними.

Як уже було згадано, у чеській мові п'ять голосних, які в свою чергу можуть бути короткі та довгі. Першою проблемою для іноземців є співвідношення графічної та звукової форм, адже в чеській мові в письмовій формі різниця в якості голосних фіксується завжди. Слова вимовляють однаково, але досить часто пишуть по-різному. Як правило, в чеській мові кожний самостійний звук на письмі позначається однією літерою, крім літери ч. *ch* / укр. *х*: *chyba* / помилка, *chtít* / хотіти, *chytrý* / розумний.

Написання довгих і коротких голосних є доволі складним граматичним явищем та не завжди зрозумілим, оскільки в українській мові довгих голосних не існує. Дуже часто одне і те ж слово, котре відрізняється лише наявністю довготи чи іншого діакритичного знаку, повністю змінює значення слова (наприклад, *byt* / квартира, *být* / бути, *bít* / бити). Як бачимо, різниця в написанні особливо перших двох слів не є дуже помітною, а вимова є однаковою для всіх поданих прикладів. Чимало з таких випадків, а також міжмовна

омонімія, котра найповніше проявляється при найменуванні загальних понять, інколи призводять до комічних ситуацій, оскільки від пропуску чи неухважності під час написання хоча б одного знаку, значення слова може кардинально змінитися, наприклад: ч. *holka* / укр. *дівчина*, ч. *banka* / укр. *банк*, ч. *čerstvý* / укр. *свіжий*, тоді, як українські слова зі значенням *голка*, *банка* та *свіжий* перекладаються на чеську мову по-іншому (відповідно *jehla*, *sklenice*, *tvrdý* – якщо йдеться про хліб).

Порядок слів у чеському реченні для пересічного українського студента є доволі проблематичним не лише на письмі, але й у вимові. Це пояснюється насамперед тим, що в чехів порядок слів доволі гнучкий та часто залежить від наголосу в реченні. Найбільше проблем виникає зі зворотними дієсловами, у яких зворотні частки *se* та *si* відриваються від дієслів та з'являються в реченні відразу після зв'язного члена – з'єднувального прийменника, відносного займенника чи за прислівником. Винятком є протиставні сполучники, після яких не слід писати зворотних часток (ч. *všichni se sešli* / укр. *всі зібралися*; ч. *vidím, ale nekupuji si* / укр. *бачу, але не купую*) тощо.

Правопис та вимова слів іншомовного походження є проблематичним для вивчення будь-якої мови. Наприклад, чеські *di*, *ti*, *ni* в зазначених словах пишуть із м'яким *i*, але вимовляють твердо (ч. *diplom* / укр. *диплом*, ч. *politik* / укр. *політик*, ч. *organizace* / укр. *організація*), що для українців є доволі незвичним явищем. Власні імена та географічні назви здебільшого зберігають свій оригінальний правопис, але при цьому змінюють вимову. Наприклад, такі імена митців: *Chopin* / *Шопен*, *Shakespeare* / *Шекспір*, *Schiller* / *Шіллер* досить складно, сприймаючи лише на слух, написати правильно.

Використання прийменників. В українській та чеській мовах наявні практично однакові прийменники, котрі в кожній із мов досить часто по-різному використовують. До найяскравіших прикладів, на нашу думку, на базі зафіксованих матеріалів анкетування, належать такі: прийменник *do* в чеській мові вживають із родовим відмінком, що означає напрям руху (*do Prahy* / *в Прагу*), в українській мові його еквівалентом є *в* та *у*; прийменник *k* вживають у давальному відмінку, що виражає напрям руху до когось / чогось та на українську мову перекладається як *до* з родовим відмінком іменника (*k řece* / *до річки*). Особливу увагу варто звернути на використання чеського прийменника *na*, якому досить часто в українській мові відповідають прийменники *у* / *в*, наприклад: *na univerzitě* / *в університеті*, *na návštěvě* / *в гостях*. У цьому випадку, як і в багатьох попередніх, особливо початківці, можуть простежити певну комічність у різниці між двома слов'янськими мовами.

Ще одним проблемним явищем у вивченні чеської мови є **приналежність іменників до певного роду**. Деякі чеські слова, наприклад, укр. *трамвай* / ч. *tramvaj*, укр. *гуртожиток* / ч. *kolej*, укр. *сцен* / ч. *scen* належать до жіночого роду, хоча в українській мові є чоловічого; іменники укр. *тема* / ч. *téma*, укр. *драма* / ч. *drama*, укр. *схема* / ч. *schéma* – до середнього, незважаючи на те, що українцям ці слова відомі як іменники жіночого роду. Кожна група слів у чеській мові відмінюється за відповідним зразком, що ж є новою проблемою для тих, хто прагне володіти чеською мовою досконало та граматично правильно.

Підсумовуючи вищесказане, варто пригадати досить важливий факт, що під час вивчення нової мови насамперед доречно умовно поділити процес навчання на три етапи: сприймання інформації на слух, розуміння почутого та спроба вимовити чи, точніше, повторити нові слова. Досить часто студенти опускають ці рівні, відразу беручись за вивчення нового матеріалу, що ж надалі викликає низку недорозумінь. Найважливішою в цій ситуації все-таки залишається послідовність дій. Крок за кроком, переходячи з одного пункту на інший, кожний досягне відповідного результату.

Причин виникнення граматичних помилок у студентів можна назвати декілька:

- недостатній рівень базових або початкових знань. Завжди необхідно починати з найменшого, найпростішого, лише після добре освоенного матеріалу пробувати свої сили зі складнішими явищами;
- співвідношення нової мови зі своєю, їхнє часте порівняння. З соціологічного погляду під час вивчення мови передусім необхідно усвідомити той факт, що ці мови різні, хоча нерідко належать до однієї мовної групи;
- нехтування правилами правопису тієї чи іншої мови. Важливо не лише володіти загальною інформацією, але завжди звертати увагу на слова-винятки та примітки щодо окремих граматичних явищ.

Для уникнення граматичних помилок досить часто носії мови користуються орфографічними словниками. Безперечно, вивчення будь-якої мови буде набагато ефективнішим із термінологічним, орфографічним або ж тлумачним словником у руках. Ще одним способом для уникнення частих мовних проблем є читання не лише наукової, але й художньої літератури, перегляд телепередач та слухання радіо. Водночас вимову краще розвивати під час вербального спілкування з викладачами, іншими студентами й носіями мови, яку вивчають.

Серед інших, більш практичних способів уникнення помилок у студентів, є повторення складних явищ шляхом створення з ними мовних ситуацій для розвитку пам'яті та засвоєння матеріалу. Нерідко такі інтелектуальні ігри допомагають розкрити проблему та спробувати її вирішити якісно та зрозуміло.

Правопис як сукупність загальнообов'язкових правил для передачі мови на письмі для кожної окремої мови є своєрідним. Звичайно, слов'янським мовам притаманно чимало подібних рис, але найбільший інтерес викликають саме відмінності.